

AKSARAY KALESİ

The Citadel of Aksaray

*Bekir DENİZ**

Öz

Aksaray İç Anadolu Bölgesi'nde bir il merkezidir. Şehirde İlk Çağlardan kalan ama ne zaman yapıldığı bilinmeyen bir kale mevcuttur. Kale Selçuklu ve Osmanlı devrinde de kullanılmıştır. Bugün şehrin çekirdeğini meydana getiren kalenin (İç Kale) özellikle II. Kılıçaslan devrinde tamamen onarıldığı ve kuvvetlendirildiği bilinmektedir. Yine aynı dönemde şehir merkezinde pek çok yapı inşa edilmiştir.

Kale bugün tamamen yıkılmıştır. Bundan 50 yıl öncesinde kalenin bazı kalıntıları mevcuttu. Kale kapıları, II. Kılıçaslan Sarayı'nın (Ak Saray) yerleri bilinmektedir. Ayrıca kale ile ilgili halk arasında konuşulan pek çok söylenti de vardır. Bu makalede "Aksaray Kalesi ve iç kalede yer alan Selçuklu dönemi yapıları" ele alınacaktır. Kale plân ve fotoğraflar eşliğinde tanıtılacaktır¹.

Anahtar kelimeler: Aksaray, Aksaray Kalesi, Selçuklu dönemi, kale kapısı, Kılıçaslan Sarayı (Ak Saray).

Abstract

Aksaray is a city in the Central Anatolian region. In this city there is a citadel dated to the Early Age. This citadel, whose exact date of construction is unknown, was used during the Seljuk and Ottoman periods. It is known that this citadel, which constitutes the nucleus of the city today, was repaired and reinforced during the

* Prof. Dr. Ardahan Üniversitesi, Öğretim Üyesi

¹Bu makale Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nca 20-22 Kasım 2015 tarihleri arasında Sinop'ta düzenlenen "Selçuklu Kaleleri ve Savunma Yapıları" isimli sempozyumda bildiri olarak sunulmuş ancak adı geçen kurum tarafından bildiri kitabı yayınlanmadığı için, yeniden gözden geçirilerek yayına hazırlanmıştır.

reign of Kılıçarslan II. During the same period many other buildings were constructed in the city center.

The citadel today is destroyed completely. 50 years ago some remains of the structure existed. The positions of the citadel Gates and the palace of Kılıçarslan (Ak Saray) are known. In addition regarding the citadel there are many stories told by the public.

This study is concerned with the Aksaray Citadel and the Seljuk buildings located inside the Citadel. The citadel is introduced through plan and photographs.

Keywords: Aksaray, The Citadel of Aksaray, Seljuk periods, Citadel gates, palace of Kılıçarslan (Ak Saray).

I- Giriş

Aksaray ve çevresinde günümüze gelebilmiş pek çok kale kalıntısı mevcuttur. Çevredeki kaleler Türkler Anadolu'ya gelmeden önce yapılmış olsalar da Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devrinde kullanılmıştır. Hatta varlıklarını zamanımıza kadar koruyabilmiş olmaları bu sonuca bağlanabilir.

Aksaray yöresindeki kaleler genellikle Hasan Dağı ve Ekecik Köyleri çevresinde (Aksaray-Kayseri yolu üzerinde) toplanmıştır. Bunlar; Taşpınar Kasabası'nın 2 km. güneyindeki Tavşanlı Kale, Akhisar Köyü Kalesi (Asar), Karkın (Garkın) Köyü Kalesi, Helvadere Kasabası Kalesi, Yenipınar Köyü Osmancık Kalesi, Selime Köyü Kalesi, Yaprakhisar Köyü Kalesi, Gökçeköy (Mamasın) Kalesi², Sivrihisar Köyü Kalesi'dir. Hasan Bunların dışındaki diğer kaleler ise, Aksaray'ın 40 km kuzeyinde Altınkaya Kasabası'nın 4-5 km. kuzey doğusundaki Asma Yaylası civarında bulunan Asma Kale, Aksaray'ı Nevşehir üzerinden Ortaköy'e bağlayan yol üzerindeki Kalebalta Köyü Kalesi'dir. Ayrıca, Eskil Kasabası'nın Ortakuyu Yaylası'nda da Ortakuyu Kalesi isimli bir kale olduğu bilinmektedir³.

Bu makalede sadece Aksaray merkezdeki Aksaray Kalesi ele alınacak, fotoğraf ve plânlar eşliğinde tanıtılacaktır.

² Selime, Yaprakhisar, Mamasın (Gökçeköy) ve Çardak Köyü'ndeki Asmakale Kaleleri kayalara oyulmuş birer İlk Çağ yerleşim yeridir. Günümüzde Selime ve Yaprakhisar Köylerindeki kalelerin üstünde taştan örülerek yapılmış sur izleri mevcuttur.

³ İ. H. Konyalı; Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde *Aksaray Tarihi*, C. I, İstanbul, 1974, s.1063,1067.

II- Aksaray'ın Kısa Tarihçesi

Romalılar döneminde Küçük Kapadokya veya Üçüncü Kapadokya Bölgesi şehirleri arasında sayılan Aksaray⁴ Kapadokyalılar devrinde Garsaoura⁵ Arkhelais⁶, Komopolis Garsaoura⁷, diğer Archelaislerden ayırmak için Archelais Garsaura⁸, Hititler Devrinde Peruşhanda⁹, Garsaura¹⁰, Karşaura¹¹, Kurşaura¹² Romalılar zamanında Taxara¹³, Colonia Archelais¹⁴, Bergama Kırallığı çağında Garsaura¹⁵, Yunanlılar devrinde Archelais¹⁶, Bizanslılar zamanında Colonia Archelais¹⁷, Selçuklular devrinde Aksara¹⁸, II. Kılınçarslan zamanında Dar ü Zafar, Dar ül Cihad¹⁹, Dar ül Süleha²⁰, Karamanoğulları ve Osmanlılar devrinde Aksaray²¹ adları ile tanınır.

⁴ M. Zeki Oral, "Aksarayın Tarihi Önemi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, C.V. s. 223.

⁵ Mehmet Hamzakadı., "Aksaray'ın Tarihi ve Turistik Durumları", *Devrim*. 1965, s. 2; Doğan Yörük, *XVI. yy.'da Aksaray Sancağı (1400-1584)*, Tablet Kitabevi Yayını, Konya, 2005, s. 37.

⁶ Mehmet Önder., *Şehirden Şehire (Efsaneler, destanlar, Hikayeler)*, Yapı Kredi Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. 1972, s. 162.

⁷ M. Zeki Oral, *a.g.e.*, s. 223.

⁸ Yılmaz Öztuna, *Vilayetlerimizin Tarihi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1968, s.421.

⁹ Mehmet Hamzakadı, *a.g.e.*, s. 2; Emin Bilgiç, "Anadolu'nun ilk yazılı kaynaklarındaki Yer Adları ve yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler", *Bellekten*, C. X, 1946, s. 387'de, "Hitit metinlerinde Pruşhanda'nın açık bir surette klasik Nanossos ile aynı olduğu bilinen Neneşsa ve Klasik T yana ile aynı olduğu bilinen Tuvanuva ile hemen hemen aynı mıntıkada bulunduğu, Neneşsa'nın daha batısında olduğu anlaşılıyor" der. Aynı eser s. 401' de de "Peruşhanda'nın Tuz Gölü'nün güneybatısında aranması düşüncesinin akla yakın geleceğini" söyler.

¹⁰ Mehmet Önder, *Şehirden Şehire*, İstanbul, 1972, C. 2 s.162.

¹¹ M. Zeki Ooral., *a.g.e.*, s. 223.

¹² Burhan, Tezcan., "Aksaray Çevresinde Derlenen Eserler", *Bellekten*, C. XX11, S.88, s. 517; Emin Bilgiç, *a.g.e.*, s. 395 dip not 40 da "Naramsinden bahseden eski bir Hitit metninde adı geçen Karşauranın klâsik Garsaura (bugünkü Aksaray) ile aynı olduğuna kati nazariye ile bakılabilir" der.

¹³ Mehmet Hamzakadı., "Aksarayın Tarihi ve Turistik Durumları", *Devrim* (Aksaray Öğretmenler Derneği, Aksaray Özel Sayısı), Mart 1965, s. 2.

¹⁴ Albert Gabriel (Çev. A. A. Tütenk)., *Niğde Tarihi*, Ankara, 1962, s.69; M. Zeki Oral., *a.g.e.*, s. 223.

¹⁵ *Niğde İl Yıllığı*, Ankara, 1973, s. 111.

¹⁶ Mehmet Hamzakadı., *a.g.e.*, s. 2.

¹⁷ M. Zeki Oral., *a.g.e.*, s. 223.

¹⁸ Mehmet Hamzakadı., *a.g.e.*, s. 2.

¹⁹ M. Zeki Oral., *a.g.e.*, s. 2.

²⁰ Evliya Çelebi (Çev. Zuhuri Danışman)., *Seyahatname*, İstanbul, 1970, c.v. s. 81.

²¹ Mehmet Hamzakadı., *a.g.e.*, s. 2.

Tarihçilerin dediği gibi, “Niğde ve Konya tarihleri nereye kadar uzanırsa, Karsaura-Archelais tarihi de oraya kadar uzanır”²².

Aksaray’ın kuruluş tarihiyle ilgili birçok söylenti mevcutsa da²³, Roma İmparatoru Antun’un Kapadokya prensi yaptığı son Kapadokya Kralı Archelais tarafından²⁴, M. Ö. 19-34 yılları arasında kurulduğu ifade edilmektedir²⁵. Şehir Archelais’ in hoşuna gittiğinden, şehire kendi adını (Archelais-Arkhelais) verdiği bilinmektedir²⁶.

Kapadokya milattan iki bin yıl önce Asurlulardan Ninyus tarafından zaptedilmiş²⁷, daha sonra Mısır Firavunlarından Ramses II tarafından istila olunmuştur. Yine Milattan on altı yıl önce Hititler Anadolu’ya hakim olduklarında²⁸ Aksaray Hititlerin idaresine girmiştir²⁹. Asurluların bölgeyi ikinci kez istila etmesi sonrasında Hititler yıkılmıştır. Anadolu’da Asurluların yıkılmasından sonra, Krezus devrinde Aksaray Lidya hâkimiyetine geçmiştir. İran hükümdarı Keyhüsrev Krezus’u esir edince bu çevre İran’ın eline geçmiştir. Milattan 320 yıl önce bölgeye Büyük İskender hâkim olmuş, İskender’in ölümünden sonra, Kapadokya bağımsız bir krallık haline

²² M Albert Gabriel (Çev. A. A. Tütenk), *a.g.e.*, s. 69; M. Zeki Oral., *a.g.e.*, s. 223; İ. H. Konyalı; *Aksaray Tarihi*, C. I, İstanbul, 1974.

²³ Mehmet Hamzakadı., “Aksarayın Tarihi ve Turistik Durumları”, *Devrim*, 1965, s. 2 de, “Milattan 1300 sene evvel kurulabileceğini”; Mehmet Önder., *Şehirden Şehire*, İstanbul, 1972, s. 162 de, “5000 yıllık bir şehir olduğunu” söylerse de günümüzde arkeolojik kazılar sonrasında 10.000 yıllık bir geçmişe sahip olduğu ortaya çıkmıştır. İbrahim Hakkı Konyalı, “Aksaray Ulu Cami”, *Vakıflar Dergisi*, C. X s.186’da,” Ulu Camide bulunan bir kitabede, *H. Nuh’un oğlu Sam’ın oğullarından Nehbed* tarafından kurulduğunu, adına sonra, *Milk-i Yunan, Kubbet-üs İslam, Dar üz zafer*, tekrar *Sonya* ve *Aksaray* denildiğini ama bir efsane niteliğinde olduğunu” söyler; Doğan Yörük, *a.g.e.*, s. 3-38.

²⁴ Muallim Hüsnü., *Hasan Dağında İlmi Bir cevlan ve Aksaray’ın Tarihiçesiyle Asar-ı Atıkası*, Aksaray Vilayet Matbaası.1928, s. 44.

²⁵ M. Zeki Oral., *a.g.e.*, s. 223; Oğuz Demir Tüzün., *Aksarayın Vilayet Yapılması için 1964 yılında T.B.M.M’ ne Sunulan Kanun Teklifi İçin Hazırlanan Rapor*; Albert Gabriel (Çev: A. A. Tütenk), *Niğde Tarihi* s. 63.

²⁶ Mehmet Önder., *Şehirden Şehire*, İstanbul, 1972, s.162; Osman Yalçın., *Niğde*, İstanbul, 1970, s. 42.

²⁷ Aksaray’ın 50 km. kadar güneyindeki Helvadere Kasabası’nın üst tarafındaki “Örenşar denilen mevkii’nin Kapadokyalılardan kalma olduğunu söylenmektedir (A. A.Tütenk; Niğde Tarihi ve Yazılan İlaveler Notlar. s.81); A. A. Tütenk., *a.g.e.*, s. 81’de de buraya “Nazianzos” diyen *Charles Texier* in (Çev: Ali Suat) *Küçük Asya*. İstanbul, 1340, C. 3, s. 84’de, “yanlış olduğunu” yazar.

²⁸ Muallim Hüsnü., *a.g.e.*, s. 44.

²⁹ Burhan Tezcan., *a.g.e.*, s. 517.

Aksaray Kalesi

gelebilmıştır³⁰. İran orduları Kapadokya Krallığına son verdikten sonra Aksaray'ı da tahrip etmiştir. Aksaray'ın ismine Miladi 336 senesinde Nazianzos olarak rastlanmaktadır³¹.

Pontus kralı Mitridat-Mihridat Kapadokya'yı aldıktan ve bu krallığa son verdikten sonra³², milattan bir asır önce³³(M. Ö. 85 yılında)³⁴ Roma İmparatorluğu üzerine yaptığı savaşta yenik düşmesi üzerine Kapadokya, Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelmiştir³⁵. Archeleis'in kurduğu Aksaray'ı Roma İmparatoru Cladius geliştirmiş³⁶, O'nu askeri konak yeri yapmıştır³⁷. Strabon da, "Aksaray'ın önceleri metropolis (şehir merkezi) olduğunu, fakat kendi zamanında sıradan bir kasaba haline geldiğini" belirtir³⁸. M. S. 395 yılında Roma İmparatoru I. Teodor-Theodos ölmeden önce saltanatını iki oğlu arasında pay edince³⁹; Aksaray ve çevresi Doğu Roma İmparatorluğu'ndan Arkadius'a düşmüştü⁴⁰.

Kaynaklara göre, Bizans devrinde önemini hiç yitirmeyen şehirlerden biri olarak kalan Aksaray'a⁴¹ VII. yüzyılın başlarından itibaren Sani ve Arap akınları başladı⁴². İslam Emirlerinin İstanbul'u almak için düzenlediği akınlarda sefer yolu olarak seçilen Aksaray⁴³, 160 yıl Abbasilerin elinde kalmıştır⁴⁴.

Anadolu'nun fethinden sonra Kutalmışoğlu Süleyman Şah H.469 (1076-M) yılında⁴⁵, Bizans İmparatoru IV. Romen Diyojen zamanında⁴⁶, Konya ve Aksaray'ı fethetti. H. 447 (1080-M) de

³⁰ Muallim Hüsnü., *a.g.e.*, s. 44.

³¹ Mehmet Hamzakadı., *Aksarayın Tarihi ve Turistik Durumları*, s. 3; Aksaray'a bağlı eski adı Nenezi olan bugünkü *Bekârlar Köyü* olmalıdır.

³² Albert Gabriel., *a.g.e.*, s. 63.

³³ Muallim Hüsnü., *a.g.e.*, s. 44.

³⁴ A. Cemil., *Konya*, Resimli Gazete Matbaası, İstanbul, 1932, s. 11.

³⁵ Albert Gabriel., *a.g.e.*, s. 63

³⁶ Besim Darkot, "Aksaray Maddesi" *İslam Ansiklopedisi*, c. 1, s. 274.

³⁷ Albert Gabriel., *a.g.e.*, s.69.

³⁸ Doğan Yörük, *a.g.e.*, s. 38.

³⁹ A. Cemil., *a.g.e.*, s. 3.

⁴⁰ Muallim Hüsnü., *a.g.e.*, s. 44.

⁴¹ Osman Yalçın., *a.g.e.*, s. 42.

⁴² *Niğde İl Yıllığı*, 1967. s. 72.

⁴³ Albert Gabriel., *a.g.e.*, s. 63-64.

⁴⁴ Yılmaz Öztuna., *Türkiye Tarihi*. İstanbul, 1964, c. 2.

⁴⁵ Albert Gabriel., *a.g.e.*, s. 64.

⁴⁶ Hüseyin Hüsnü Kılıç., *Anadolu Selçuklularından Kayseri ve Civarsını İlgilendiren Notlar*, Kayseri, 1939, s.2.

Süleyman Şah'ın Konya ve Aksaray Hükümdarı olarak adı geçer⁴⁷. Süleyman Şah'ın ölümü üzerine yerine II. Kılıçaslan geçmiştir⁴⁸; Aksaray'a önem veren II. Kılıçaslan⁴⁹, "Aksaray da kervansaraylar, saraylar, köprüler⁵⁰, pazarlar yaptırmıştı⁵¹. Bizanslılar devrinde, Arap ve Türk akınları sonucu harap bir hale gelen kaleyi onartmış (H.566-M.1170)⁵², Selçuklu ordularının genel karargâhı haline getirdiği Aksaray'a seyitler, gaziler, âlimler, tüccarlar yerleştirerek, gayri Müslimlerin, başka hüviyet ve asaleti belirsiz kimselerin girmesine izin vermedi. Bu nedenle Aksaray Dar-ül zafer, Dar-ül Cihad adlarıyla anıldı"⁵³. Ayrıca, "..tarihi yollar üzerinde bulunan ve babası I. Mesud tarafından feth edilen, harap haldeki müstahkem Aksara şehrini yeniden inşa ettirdi"⁵⁴. Kerimüddin Mahmud Aksarayî'nin anlatımlarına göre de II. Kılıçaslan, "kalenin surlarını yeniledi, bir saray, camî, hamam ve imaretler yaptırdı"⁵⁵. Aksaray merkezde, Ervah Kabristanlığı üst tarafındaki tepede II. Kılıçaslan dönemine tarihlendirilen "Kılıçaslan Köşkü" diye bilinen bir yapı kalıntısı mevcuttur⁵⁶.

Selçuklu ve Osmanlı devrinde şehre Aksaray denilmiştir: Kaynaklarda verilen bilgilere göre, "II. Kılıçaslan (1155-1192) şehirde beyaz taştan bir saray yaptırmış, saray uzaklardan bembeyaz görüldüğü için Aksaray denilmiştir"⁵⁷. Bir aşk efsanesi göre de, "Ah saray!.." dan gelmektedir⁵⁸. Başka bir söylentide, sarayda Sultanın

⁴⁷ Yılmaz Öztuna., *Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1964, C.2.

⁴⁸ I. Mesud hakkında fazla bilgi için bkz; İsmail Hakkı Uzunçarşılı- Nafiz Rıdvan., *Anadolu Türk Tarihi Tetkikatinden Sivas Şehri*, İstanbul, 1964, s. 28.

⁴⁹ M. Zeki Oral., *a.g.e.*, s. 223.

⁵⁰ *Niğde İl Yıllığı-1967* s. 76; Mehmet Hamzakadı, *Tarihi Yönden Aksaray*, s.9-10.

⁵¹ Feridun.Nafiz Uzluk., *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi-III*, Ankara, 1952, s.25

⁵² Albert Gabriel, *a.g.e.*, s. 64.

⁵³ M. Zeki Oral, *a.g.e.*, s. 223.

⁵⁴ Kerimüddin Mahmud Aksarayî (Çev. O.Turan)., *Müsameret-ül-Ahbar*, Ankara, 1943; M. H. Yinanç, "Anonim Tarihi Alf Selçuk", *Tarih Semineri Dergisi*, 1937, s. 45; E. Nihal Çetintürk., *Aksaray (Niğde) ve Çevresindeki Türk Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Sanatları ve Mimarisi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.

⁵⁵ Kerimüddin Mahmud Aksarayî (Çev.M. Nuri Gencosman)., *Selçukî Devletleri Tarihi*, Ankara, 1943.

⁵⁶ Kurt Erdmann,, "Saraybauten des Dereiz Ehnten und Vierzhten Jahrhun Dert in Anatolien", *Ars Orientalis*, Volume: III, 1959, p. 92.

⁵⁷ Evliya Çelebi (Çev. Zuhuri Danışman), *Seyahatname*, İstanbul, 1970, s. 81.

⁵⁸ Mehmet Önder, *Şehirden Şehire*, s.163-164

Aksaray Kalesi

suçlu gözdelelerinin günlerini “ah-ü vah” içerisinde geçirmesi nedeniyle, “Ah Saray” adı verilmiştir⁵⁹.

II. Kılıçaslan öldükten sonra⁶⁰ Aksaray önemli bir merkez olma niteliğini devam ettirmiş, 1243 yılında Mogolların Anadolu’ya girmesiyle beraber gerek II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıçaslan ve II. Alaeddin Keykubat arasındaki taht kavgalarında, gerekse Moğollarla Selçuklular arasında birçok savaşa sahne olmuştur⁶¹. Moğolların son zamanlarında Aksaray’da bir takım isyan ve ayaklanmalar baş göstermiştir⁶².

Aksaray, Beylikler Devrinde, 1312 yılında Karamanoğulları’nın idaresine girmiş⁶³. 1343 de Ertana (Eratna-Erdana) Beyin eline geçen Aksaray⁶⁴, 1365 senesine kadar Ertanoğulları’nda kalmıştır⁶⁵. Bu tarihten sonra tekrar Karamanoğulları hakimiyetine girmiş⁶⁶, 1381’de Eratnaoğulları’na isyan eden Kadı Burhanettin’in eline geçmiş, 1381-1384 yıllarında

⁵⁹ Mehmet Önder, *Efsane ve Hikayeleri İle Anadolu Şehir Adları*, Ankara, 1969, s.79.

⁶⁰ II. Kılıçaslan sağlığında memleketi oğulları arasında paylaştırdı. Aksaray ve Sivas *Kutbüddin Melik Şah’a* verildi. Bazı anlaşmazlıklar yüzünden kardeşler arasında kavgalar başladı (Halil. Ethem Eldem., *Niğde Klavuzu*, İstanbul, 1936, s. 8; Hüseyin, Hüsnü Kılıç., *Anadolu Selçuklularından Kayseri ve Civarını İlgilendiren Notlar*, Kayseri, 1939, s.7; İbrahim Hakkı Konyalı., *Abideleri ve Kitabeleri ile Şereflikoçhisar Tarihi*, İstanbul, 1971, s. 65’ de “II. Kılıçaslan’ın küçük oğlu Keyhusrev ile, Melik Şah’ı Aksaray’da kuşattığı sırada hastalandı, Aksarayda öldü. Cesedi mumyalanarak Konya’ya gönderildi (Halil Ethem Eldem., *Kayseri’ye Şehri Mebani İslamiye ve Kitabeleri*, İstanbul, 1934, s.6, dip not 1; M. Zeki Oral., “Anadolu da Sanat Değeri Olan Ahşap Mimlerler ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, C. V s. 34’de, “Konya’da öldüğünü söyler”. Hüseyin Hüsnü Kılıç., *a.g.e.*, s.8’de “Konya’da öldüğünü” yazar.

⁶¹ İbni Bibi (çev. M. Nuri Gençosman)., *Anadolu Selçuklu Tarihi*, Ankara, 1941 s. 239-243; Osman Turan., “Selçuklu Devri Vakfiyeleri-III (Celalettin Karatay Vakfı ve Vakfiyeleri)”, *Bellekten*. CXIII, 1948, s.45, s. 34; Kerimüddin Mahmud Aksarayî (Çev. M. Nuri Gençosman)., *Selçukî Devletleri Tarihi*, Recep Ulusoğlu Basimevi, Anadolu Selçukîleri Gününde Tarih Bitikleri: 2, Ankara, 1943, s.136-137; Faruk Sümer., “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, 1969, s. 28-30; M. Şakir Ülkütaşır., “Anadolu Selçuklu Vezirlerinden Muinüddin Süleyman Pervane”, *Türk Kültürü*, Mayıs 1971, s.103 s.610-612.

⁶² Kerimüddin Mahmud Aksarayî; *a.g.e.*, s. 136-137, 170-171, 207.

⁶³ Albert Gabriel., *a.g.e.*, s. 69.

⁶⁴ Osman Yalçın., *a.g.e.* s. 42-43; İbn Batuta (Çev. İsmet Parmaksızoğlu)., *İbn Batuta Seyehatnamesinden Seçmeler*, İstanbul, 1971, s. 23.

⁶⁵ Albert Gabriel, *a.g.e.*, s.69.

⁶⁶ Albert Gabriel, *a.g.e.*, s. 69; Lena-Poole Stanley (Çev. Eldem Halil Ethem)., *Düvel-i İslamiye*, İstanbul, 1927, s. 385.

Kadı Burhanettin'in idaresinde kalmıştır⁶⁷. Bundan sonra tekrar Karamanoğulları'na bağlanmıştır⁶⁸.

1390 yılında Osmanlı hükümdarı Yıldırım Beyazıt tarafından alınan Aksaray⁶⁹, Timur'un Anadolu'ya girmesinden sonra tekrar Karamanoğulları'na geçmiş⁷⁰, 1467 senesinde Fatih Sultan Mehmet kumandasındaki Vezir Mehmet Paşa kuvvetlerinin Karamanoğulları'nı mağlup etmesinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in eline geçmiştir⁷¹. Aksaray bu zamanda, Karaman Eyaletine bağlı sancak merkezi idi⁷². Fatih Sultan Mehmet 1470 yılında, Aksaray ve çevresinde Karamanoğulları taraftarlığını azaltmak ve yeni fethettiği İstanbul'da Türk ekseriyetini temin etmek için Aksaray'dan birçok müfessir, muhaddis, alim, mutasavvıf ile halktan yüzlerce aile alarak İstanbul'a yerleştirmiştir. İstanbul'un bugünkü Aksaray semti o zaman kurulmuştur⁷³.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde eski önemini yitiren Aksaray⁷⁴, Karaman vilayetine bağlı livalardan biri olarak varlığını sürdürdü⁷⁵. 1864 yılında, 1470 senesinden beri süren müstakil Sancak merkezliğinden alınarak, Konya Vilayeti'nin Niğde sancağına tabii bir kaza merkezi haline getirildi. 1920'de tekrar Sancak oldu; dört yıl sancak merkezliği yaptı⁷⁶. Cumhuriyet devrinde Osmanlı sancaklarına (Mutasarrıflık) vilayet adı verilirken, 1924 senesinde vilayet oldu⁷⁷. 01 Haziran 1933 de vilayetlikten alınarak, kaza şeklinde Niğde'ye bağlanmış, 1989 yılında da tekrar vilayet haline getirilmiştir⁷⁸.

⁶⁷ Avram Galanti., *Niğde ve Bor Tarihi*, İstanbul, 1951, s. 9.

⁶⁸ Albert Gabriel., *a.g.e.*, s. 69.

⁶⁹ İbrahim Hakkı Konyalı., *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, İstanbul, 1964, s. 91.

⁷⁰ Albert Gabriel., *a.g.e.*, s. 69.

⁷¹ Albert Gabriel; *a.g.e.*, s. 69.

⁷² İbrahim Hakkı Konyalı., *Konya Tarihi*, s.111.

⁷³ Yılmaz Öztuna., *Vilayetlerin Tarihi*, s. 421; Avram Galanti., *Niğde ve Bor Tarihi*, İstanbul, 1951, s.11; Osman Yalçın., *Niğde*, s. 44.

⁷⁴ Mehmet Hamzakadı., *Aksaray'da Medfun Meşhurlar ve Türbeleri*, Sayı. 39.

⁷⁵ İ. H. Konyalı., *Abideleri ve Kitabeleri ile Şereflikoçhisar Tarihi*, İstanbul, 1971, s.271.

⁷⁶ Mehmet Hamzakadı, "Tarihi Yönden Aksaray", *Hasan Dağı Gazetesi*, Yılı:1966, s. 27.

⁷⁷ Yılmaz Öztuna., *Vilayetlerin Tarihi*, s. 42.

⁷⁸ Mehmet Hamzakadı, *Tarihi Yönden Aksaray*, Yıl. 1966, s. 27.

III- Aksaray Kalesi

Kaleden günümüze sadece İç Kale'nin bazı kalıntıları gelebilmiştir. Dış Kale ve Rabat kısmı belli değildir: İç Kale, bugünkü şehrin ortasında bulunan yüksek yığma tepe üzerinde inşa edilmiştir (Plân.1): İç kalenin surları bugün çarşı denilen sahayı, sebze pazarı, hükümet konakları, Hamidiye Mahallesi (Konak Önü Mah.), Aksaray Lisesi önünden Azmi Milli Un fabrikasına giden yol, eskiden Gavurlar Mahallesi diye anılan ve Zinciriye Medresesi önünden geçen yol ile, şehir merkezindeki Kurşunlu Camii'nin arkasından Kalealtı Mahallesi'ne birleşen yol, Ulu Cami, Park ve Belediye binasının da içinde bulunduğu geniş bir alanı içine alan sahada kurulmuştur⁷⁹ (Foto. 1) (Şek.1-4).

İç Kalenin yıkılmadan önceki durumu hakkında bilgi sahibi değiliz: Aksaray tarihini konu alan eserlerde, kaynak ve belge göstermeksizin, Sayın M. Zeki Oral'ın anlatımlarından, "II. Kılıçarslan zamanında onarıldığını, Beylikler devrinde de (XIV-XV. yy.), tamir edildiğini" öğreniyoruz. Ayrıca, "...Daha sonraki dönemlerde (Romalılardan sonra?) ise Aksaray Kalesi belki ihmal edilmiş, yıkılmış veya harap olmuştur. II. Kılıçarslan, hükümdarlığı zamanında bu kadim şehri, yeniden imar etmiş, etrafını surlarla çevirmiş ve kalesini tahkim ettirerek, burayı önem bir askeri üs olarak kullanmıştır" denilmektedir⁸⁰.

Bir başka kaynakta da "Beylikler dönemindeki mücadelelerde harap olan şehrin kale surları sonradan tekrar yapılmıştır. Kitabeye göre kale, Karamanoğlu II. Mehmed Bey döneminde Emîrül-ümerâ Ali Bey Çelebi tarafından H. 809 / M. 1406 yılında Mimar İslamoğlu Hoca İbrahim'e bina ettirilmiştir. Ancak, Konyalı kitabeye göre, kalenin tamir edilmediğini, yeniden inşa edildiğini" iddia etmektedir⁸¹.

Tarihi kaynaklar, "Kalenin XVI. yy.'da, 1476-1584 tarihleri arasında Aksaray Kalesi ile ilgili mahalle isimleri ve kale kapıları haricinde, herhangi bir bilgi olmadığını, özellikle 1522 tarihli icmâl defterde, kale dizdâr ve kaledeki görevliler hakkında malumat

⁷⁹ Mehmet Hamzakadı., "Tarihi yünden Aksaray", *Hasandağı Gazetesi*, 20 Temmuz 1966, s. 9-10.

⁸⁰ M. Zeki Oral, "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, C. V, Ankara, 1962, s. 223; Doğan Yörük, a.g.e., s. 38.

⁸¹ Doğan Yörük, a.g.e., s. 38-39.

bulunmadığını, ancak H. 3 Şaban/1002-M.24/4/1594 tarihli Aksaray Beyine ve kadısına gönderilen bir mühimme hükmünde; Aksaray Kalesi'nin duvar taşlarının, şehirdeki bazı kişiler tarafından ev, bağ ve bahçe duvarlarını bina etmek amacıyla söktüklerinin tespit edildiği ve bunu yapanlar hakkında da gerekli cezaî müeyyidenin uygulanması istendiğini" söylemektedir⁸².

Tarihçiler, "XVII. yy.' da, "Aksaray Kalesi'nin faal durumda olduğu müşahede edilmektedir" derken, Sayın. İ. H. Konyalı, özel arşivindeki bir Şer'îye Sicili Defterini kaynak göstererek, "1627-1630 tarihleri arasında, Ahmed Ağa adında birinin Aksaray Kale dizdârı olarak görev yaptığını belirtmekte ve bunun şimdiye kadar tespit edilebilen tek kale komutanı" olduğunu yazar⁸³. Konuyla ilgili olarak yine Sayın İbrahim Hakkı Konyalı, "kalenin Osmanlılar devrinde faal olduğunu; cephanesi, topları, tüfeği, zırhı, mancınığı, kazma ve küreği vardı. H. 1038, 1039, 1040 yıllarında IV. Murad zamanında kalenin Ahmed Ağa adlı bir dizdârı (muhâfaza komutanı) mevcuttu. Sicil kayıtlarına göre Aksaraylılar kale kapılarını yıkmışlar, kitabelerini indirmişler, bunlar kadı huzuruna getirilerek cezalandırılmışlardı" diye yazar⁸⁴.

XVII. yy.'ın ikinci yarısında Aksaray'a gelen Evliya Çelebi ve yerel tarihçilerin anlatımlarında Aksaray kalesi hakkında da şu bilgiler verilir⁸⁵: Zuhuri Danışman çevirisinde Evliya Çelebi, "...kale Ulurmak'ın kenarında, şehrin ortasında, kuvvetli kaya bedenleri üzerine, dört köşe bir yapı olarak inşa edilmiştir. Dışleri ve mazgalları bulunan kale bedenleri, hep birbirine bakan kuleleri fazla yüksek olmayıp, birbirleri ile orantılı biçimde yapılmıştır. Kalenin hisar tarafında beş kapısı bulunmaktadır. Bu kapılardan küçük kapı batıya, demir kapı kibleye, keçi kapısı kibleye, Ereğli kapısı güneye, Konya kapısı da batıya açılmaktadır" diye anlatır. 1927 yıllarında Aksaray'da öğretmenlik yapan Muallim Hüsnü'de o dönemde kalenin "üç kapısı olduğundan bahisle, "bu kalenin üç kapısı vardı; şark tarafında, şimal tarafında ve ervah tarafında (Ervah Kabristanlığı yönünde). Barış kapısı kalenin gerisinde, Minarecik tarafında güney kapısı (Konya Kapısı), cenubunda da arka kapısı vardır" diye söz

⁸² D. Yörük, *a.g.e.*, s. 39, dipnot:18.

⁸³ D. Yörük, *a.g.e.*, s. 39, dipnot:18-19.

⁸⁴ İ. H. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, C. I, s. 1060.

⁸⁵ Evliya Çelebi (Çev. Zuhuri Danışman), *Seyhatname*, İstanbul, 1970, C.V, s. 82.

Aksaray Kalesi

eder⁸⁶. Bu da zaman içinde kalenin yıkıldığı, kapılarının bile ortadan kalktığına işaret etmektedir (Şek. 2-4).

Mümin Çevik çevirisinde ise Evliya Çelebi, “...Melik Mesud’un oğlu İzzeddin Kılıçaslan 569 tarihinde burayı almıştır. Fetihden sonra bu şehirde nice büyük evliyalar oturduklarından, bu şehre birçok tarihçiler “Salihler yeri” demişlerdir. Aksaray denmesinin sebebi de şudur: Kılıç Aslan’ın taht merkezi olması dolayısı ile ona büyük bir saray yaparlar. Saraya giriş kapısının sağında ve solunda tunçtan iki adet heybetli aslan heykeli varmış. Bu saraya bir kötülük yapılmak istense, bu aslanların ağızlarından saçtığı kıvılcımdan helak olurmuş. Bu saray uzaktan bembeyaz görüldüğünden, bulunduğu şehre de Aksaray denmiş. Rumlar bu şehre halen Pagahelna derler.

Şehir sonraları Karamanoğlu Yakub Bey’in eline geçmiş ve O’ndan da Yıldırım Bayazıt Han’ın eline geçmiştir. Halen Osmanlı Devletinin elinde olup, Gazi Süleyman Han Kaydı üzere Karaman Eyaletinde Sancakbeyi merkezidir. Kanun üzere, yılda beyine yirmi kese gelir olur. Beş yüz askere sahip bir tuğlu mirlivadır. Alay Beyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere Cebeliler ile bin askeri olur. Yüz elli akçelik şerif kazadır. Kadısına senede beş kese gelir olur. Müftüsü, Nakibi, kethüda yeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, muhtesibi, şehir subaşısı, ayan ve eşrafı, saygın zatları vardır” diye anlatır⁸⁷.

“Aksaray Kalesi’nin Yapısı” başlığı altında ise, “Geniş bir alanda büyük bir ırmak kenarında dört köşeli, taş yapı, kuvvetli bir kaledir. Tâ şehrin ortasında yapılmıştır. Burç ve kuleleri o kadar yüksek değildir. Bütün burçları, dişleri ve bedenleri ile mazgal delikleri, hesaplı olarak düzenlenmiş, kuleleri hep birbirine bakar. Kuşatma sırasında, her kulenin güçlü savaşıları tüfek ile kuleleri korurlar. Hisarları tarafında beş kapısı vardır. Küçükkapı batıya bakar. Demirkapı kibleye açılır. Keçikapısı da kibleye doğru açılır. Ereğlikapısı güneye doğru, Konya Kapısı ise batı tarafına açılır. Bu kapıların nöbetçileri bac alan muhtesip kimselerdir. Kale içinde Celâlîler zamanında buğday saklamak için anbar yapılmıştır. Cephaneliği yok yapan dersiamları da vardır. Halkı fıkıhçı olur, Feraiz

⁸⁶ Muallim Hüsnü, *Hasan Dağında İlmi Bir Cevelan ve Aksaray’ın Tarihçesiyle Asar-ı Atıkası*, Aksaray Vilayet Matbası, 1928, s. 46.

⁸⁷ Evliya Çelebi (Hazırlayan: Dr. Mümin Çevik), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, C. III, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 1404.

ilmini atalarından beri okuyagelmişlerdir. Bu şehirde özel darülkurâlar yoktur. Fakat Kur'an hafızları çoktur.

Şehir on yedinci örfî iklimdedir. Ortasından akan Ulurmak, imaretleri sulayıp, Alaâddin Köprüsünden geçer. Bursa gibi her evden su akar”.

Bundan sonrasında şehirdeki hamamlar, ziyaret ve mesire yerlerinden bahseder. “Mesire yerleri” bahsinde, “bu şehirde yedi binden fazla evliya'nın yattığı söylenmektedir”. “Dârül ervah” denilen bu yere nice defalar nur inmiştir. Üzüntülü olan bir kimse burayı ziyaret etse üzüntüsü gider” der ver bundan sonrasında Aksaray'da metfun bazı zatların adını zikreder”⁸⁸.

Sayın İbrahim Hakkı Konyalı, Evliya Çelebi'nin anlatımlarına da dayanarak, kalenin Zinciriye Medresesi yönünde, Ulurmak isimli nehrin akış yönüne göre, “..kalenin bir yanı çay idi. Düşmanın kale duvarlarına kadar yaklaşarak yapacakları tecavüzleri durduracak hendekler yoktu. Zaten Evliya Çelebi kale duvarlarının o kadar yüksek olmadığını, muhtasar bir kale olduğunu müşahedesine dayanarak yazmıştır” diyerek kale surlarının çok yüksek olmadığını, batı yönünün de Ulurmak ile sınırlandırıldığını anlatır⁸⁹ (Foto-1) (Şek.1-3).

İç kalenin kalıntılarına 1970-75'li yıllarda, Ulu Caminin arka tarafındaki Kılıçaslan Mahallesi'nde birçok evin beden duvarlarında (Foto.1-6), çarşının kuzey kısmına düşen Zinciriye Mahallesi'ndeki, Osmanbeyzadelerin Nazen Şişman bahçesi duvarında, Cumhuriyet İlkokulundan Azmi Milli Un Fabrikasına giden yolda ve Dere Mahallesi'ndeki bazı evlerin temellerinde rastlamak mümkündür. Yerel tarihçilerden Sayın Mehmet Hamzakadı, Aksaray Müzesini kuran rahmetli Aksaray eski milletvekili Oğuz Demir Tüzün ve Sayın İbrahim Hakkı Konyalı da benzer ifadeler kullanır⁹⁰. Bugün sadece yıkılan eski Cumhuriyet İlkokulu'nun karşısında, Şişmanlar ailesine ait arsada kalenin küçük bir beden duvarı kalıntısı mevcuttur. Bunun dışındaki bildiğimiz duvar kalıntılarının bulunduğu yerler tamamen bina haline dönüşmüştür (Foto. 2-6).

⁸⁸ Evliya Çelebi (Hazırlayan: Dr. Mümin Çevik),, a.g.e., s. 1402-1406.

⁸⁹ İ. H. Konyalı., *Aksaray Tarihi*, C. I. S.1057.

⁹⁰ Mehmet Hamzakadı., “Tarihi yönden Aksaray”, *Hasan Dağı Gazetesi*, 20 Temmuz 1966, S. 9-10.

Aksaray Kalesi

İç kalede Ulu Camii (Karamanoğlu Mehmed Bey Camii) (1402-1463), Zinciriye Medresesi (1336-37), Aksaray (Ak-Saray) (XIII. yy), II. Kılıçaslan Hamamı (XIII. yy.), Yeni Hamam (XIX. yy.), II. Kılıçaslan Kervansarayı (eski yağ pazarı) (XIII. yy.), Arasta (Belediye Binasının yeri) (M. 1454-1455), Çorakçıların Hanı (XIX. yy.), Ekeciğin Hanı (XIX. yy.), Küçük Bey'in Hanı (XIX. yy.), Sarraf ve Mutafyan Hanı (Ese Oğulları'nın Hanı) (1906), Hükümet Binaları (1927) ve Kurşunlu Camii (XVIII. yy.) yer almaktadır⁹¹.

Aksaray'a adını veren Ak-Saray halk arasındaki anlatımlara göre, bugünkü Kurşunlu Camii'nin ya da Ulu Camii'nin güney doğu yönünde bulunan eski Kız Sanat Enstitüsü binasının (bugün yerinde bir pastahane binası vardır) yerindeydi. Hatta, Ulu Camii'nin dış duvarlarında (taç kapı ve batı yönünde) Selçuklu geleneğinde süslenmiş, geometrik bezemeli taşların bitişiğindeki saray kalıntısından sökülen taşlar olduğu söylenir. Yine, Ulu Camii'den Kırkkızlar Tepesine yer altından giden bir gizli geçit bulunduğu rivayet edilir.

Kalenin ne zaman yapıldığı belli değildir⁹²: II. Kılıçaslan devrine (1155-1192) ait olduğu söylenmektedir⁹³. Ervah Kabristanlığı'nın üst tarafındaki tepede, Selçuklu Sultanı II. Kılıçaslan'a ait olduğu iddia edilen bir türbe ve Kılıçaslan Köşkü diye bilinen bir yapı kalıntısı mevcuttur⁹⁴. II. Kılıçaslan'ın hem Aksaray Kalesini onardığı, hem de bir köşk yaptırdığı kabul gören bir görüştür. Söz konusu iki eser dışında ne olduğu belirsiz bir takım yapı kalıntılarının da yer aldığı bu alan günümüzde halk arasında,

⁹¹ Bkz. Okan Özcan., *Aksaray Selçuklu Eserleri*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, Eylül 1970; Bekir Deniz., *Aksaray ve Çevresindeki Türk Devri Yapıları Rehberi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Kürsüsü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, C. I, (Metin), C.II (Fotoğraf ve planlar), Ankara, 1976; E. Nihal Çetintürk., *Aksaray (Niğde) ve Çevresindeki Türk Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Sanatları ve Mimarisi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.

⁹² Feridun Nafiz Uzluk., *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III*, Ankara, 1952, s.25'de, "II. Kılıçaslan'ın H.550 (1155-M) yılında Aksaray'ı kurduğunu, kervansaraylar pazarlar yaptırdığını"; Albert Gabriel (Çev. A. A. Tütenk.), *Niğde Tarihi*, Ankara, 1962, s. 64'de, "II. Kılıçaslan'ın Bizanslılar devrinde Arap ve Türk akınlarına uğrayarak harap bir hale gelmiş olan kaleyi H. 566 (1170-M) yılında onarttırdığını" yazar.

⁹³ Mehmet Hamzakadı., *Tarihi yönden Aksaray*, s. 9.

⁹⁴ Kurt Erdmann, "Sarayıbauten des Dereiz Ehnten und Vierzhten Jahrhun Dert in Anatolien", *Ars Orientalis*, Volume: III, 1959, p. 92.

“Kılıçaslan Tepesi” diye tanınır. Evliya Çelebi burayı “Hızırlık ziyareti” diye isimlendirmektedir⁹⁵.

Kalenin H. 566 (M. 1170) yılında inşa edildiği söylenmektedir⁹⁶. Sayın İbrahim Hakkı Konyalı ise, Aksaray’da yaptığı araştırmalar sırasında Ulu Cami çevresinde bulduğu bir kitabeye dayanarak, “Karamanoğulları Beylerbeyi’nden Karamanoğlu Alaaddin Beyzade Taceddin Mehmet Bey tarafından yaptırıldığını” iddia eder⁹⁷. Bize göre bu kitabe kalenin değil Cami’nin onarım kitabesi olmalıdır. Nitekim kendisi de, Aksaray’ı konu alan bir makalesinde, “Kalenin Ulu Cami ile birlikte H. 811 (1408-M) senesinde tamir edildiğini⁹⁸” söyler. Bu da iddiamızı doğrulayıcı mahiyettedir. Bu dönem veya önceki yıllardaki olaylar sonrasında “yıkıldığı, harap olduğu ve onarıldığı”, Osmanlı döneminde XVI. yy.’dan itibaren eski önemini yitirdiği, daha o dönemlerde bile “duvar taşlarının, şehirdeki bazı kişiler tarafından ev, bağ ve bahçe duvarlarını bina etmek amacıyla sökülmeğe başladığı, 1627-1630 senelerinde Ahmed Ağa isimli birinin kale dizdarı (komutan) olduğu, XVII. yy.’ın ikinci yarısında Aksaray’a gelen Evliya Çelebi’nin anlatımlarından da bu zamanlarda da faal durumda olduğu” anlaşılmaktadır⁹⁹.

IV- Değerlendirme ve Sonuç

Türk-İslam şehir geleneğinde şehir merkezinde iç kale (Kuhendaz -Frs.) ve bunun dışında da dış kale (Şahristan-Frs.) (Ahmedek-Osmanlı), bunun dışındaki alanlarda da Rabad bulunur: Kale dağlık bir alanda ya da düz bir yerde yapıldığında o alanın en yüksek yeri iç kale olarak tasarlanır. Tepe yoksa, iç kale yapılacak alanda suni bir tepe meydana getirilir. Burada hükümdar sarayı, cami, pazar yeri ve ender olarak türbe, medrese gibi yapılar bulunur. Dış kalede devlet kurumları, cami, mescid, medrese, askerlerin evleri

⁹⁵ Evliya Çelebi (Hazırlayan: Dr. Mümin Çevik), *a.g.e.*, s. 1406.

⁹⁶ Albert Gabriel, *a.g.e.*, s. 64.

⁹⁷ İ. H. Konyalı, *Abideleri ve kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, C. I, İstanbul, 1974, s. 1054.

⁹⁸ İ. H. Konyalı, “Aksaray Ulu Cami”, *Vakıflar Dergisi*, C. X, Ankara, 2006, s. 274; Özcan Okan., *Aksaray Selçuklu Eserleri*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi, Eylül 1970, s. 26 da, “ H. 809 yılında onarıldığına ait bir kitabe vermiştir. Bu kitabenin merhum İbrahim Hakkı Konyalı’nın tanıttığı ve Türkçe okunuşunu verdiği kitabeye aynı kitabe olduğu kanaatindeyiz, İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 274.

⁹⁹ D. Yörük, *a. g. e.*, s. 38-39.

Aksaray Kalesi

vb. yapılar görülür. En dışta da Rabat (Arp.) adı verilen tarlalar ve halkın evlerinin bulunduğu alanlar yer alır. Cuma günleri kalede yaşayanlar ve çevre köy ve obalardan gelenler iç kaledeki pazarda yanlarında getirdikleri mallarını satar, Cuma namazını kıldıktan sonra da köyüne ya da evine döner. Dilimizdeki “evli evine, kentli kentine” deyimini de muhtemelen buradan gelmez. Bu gelenek Selçuklu dönemine ait Orta Asya ve Anadolu şehirlerinde de aynı şekliyle uygulanmıştır. Kale surlarını kesinlikle cetvelle çizilmiş düzgün bir alan olarak düşünmemek gerekir. İnşa edildiği yerler alanların önemine binaen eğri-büğrü de olabilir (Şek.1).

Bugünkü haliyle Aksaray Kalesi'nin dış kale (Şahristan/Ahmedek) sınırları belli değildir; Konya, Kayseri gibi şehirlerde iç ve dış kalenin yapılması, Aksaray'da da böyle bir düzenlemenin de bulunması gerektiğini akla getirmektedir. Ancak, bugün iç kale kalıntılarının bile yok edildiği şehirde dış kalenin yerini tespit etmek çok zordur. Halbuki, 1960 yıllarına kadar iç kalenin sınırları belliydi. Buna karşılık belki de dış kale surları hiç düşünülmediği için bugüne kadar araştırma gereği de duyulmamıştır. Belki de Evliya Çelebi'nin iç kalenin sınırlarını işaret eden bilgilerinden dolayı kimse dış kaleyi aklına getirmemiş, kaleyi sadece iç kaleden ibaret saymıştır. Halbuki Türk Kale Mimarisi geleneğinde hem iç hem de dış kale bulunur. Değerli arkadaşım rahmetli müteahhit Faruk Özyurt 1990 yıllarında eski hastanenin arka tarafında bulunan şimdiki adıyla Meydan Mahallesi'nde Şişmanların evi yakınlarında yaptığı binaların temel kazılarında Selçuklu dönemi kandilleri bulmuş ve “kıymetini ancak sen bilirsin” diyerek bize hediye etmişti. Belli ki bu alanlar Selçuklu dönemi yerleşim yeri idi. Başka bir deyişle Meydan Mahallesi Selçuklu döneminde dış kale surları içinde kalıyordu. Yine, sözünü ettiğim mahallenin batısında, bahçelerin arasında bulunan XII-XIII. yy.'dan kalan Kabakbaş Veli Türbesi de (mezarlık) muhtemelen aynı alandaki dış kale surları içerisindeydi.

Sayın İbrahim Hakkı Konyalı'nın söylediği gibi, şehrin özellikle batı ve kuzey yönü Ulu Irmak ile çevrildiği için bu alanda Ulu Irmağın kalenin etrafını kuşatan doğal bir su bendi olduğu düşünülebilir. Kaldı ki Debbağlar Köprüsü (Alaaddin Köprüsü-Baş köprü-Büyük Bölcek Köprüsü) (XIII. yy.) (yakınında Debbağlar Camii adıyla bilinen bir de Selçuklu Dönemi Cami'si vardı), Yeni Hamam (XIX. yy.), Küçükbölcek Mahallesi girişindeki Küçük Bölcek Camii

(XIII. yy.), eski Kaymakam konağı'nın yerinde iken, Cumhuriyet yıllarının başlarında yıkılıp yerine söz konusu konağın yapıldığı Cedidiyye Medresesi (XIII. yy) göz önüne alınırsa şehrin bu yönündeki Dış Kale'sinin bu alanları da içine aldığı, hatta Nakkaş Mahallesi girişindeki Nakkaş Camii ile yine aynı mahallede Gürses Sokak'ta Tapucu Hasan'ın kavaklığı içinde yer alan ama bugün tamamen ortadan kalkmış olan Şeyh Mustafa Mescidi'nin de (XV-XVI. yy) dış kale surları içinde kaldığı söylenebilir¹⁰⁰.

Selçuklu ve Osmanlı dönemi Aksaray Kalesinin güneyinde, bugün yerinde buğday depolarının (silo) bulunduğu alanda 1955-60 yıllarında ortadan kaldırılan Sinne Çayırı (Mezarlık), Üçler Mezarlığı ve doğu yönünde de Ervah Kabristanlığı bulunmaktaydı. Bunların arasında kalan alanda dış sur var mıydı? bilmiyoruz. Ancak, Taşpazar Mahallesi girişinde, Zafer İlkokulu'nun arkasındaki Cıncıklı Mescid (Hacı Yusuf Camii) (XII. yy. ortaları), Bedriye Medresesi (Köhne-i Bedriyye) (XIII. yy.), Ahraçzade Sokak'taki Ahraçzade Camii (Sinan Efendi Camii) (XIV-XV. yy.), 1528-29 yıllarında tamir edildiği kitabesinden anlaşılan Pir Ali Bin Bahaeddin Türbesi (Pir Ali Baba Türbesi) muhtemelen Dış Kale surlarının içindeydi. Belki de Pamucak Mahallesi'nin alt taraflarındaki Çay Bağı'na (Çayba), Taşpazar Mahallesi yönünde de eski Gazhane, bugünkü Belediye Tiyatro binası ve hatta eski hayvan pazarına (panayır) kadar uzanmaktaydı. Bugün şehrin içinde kalsa da, Panayır ve Büyük Bölcek Mahallesi'ni Pamucak Mahallesi'ne bağlayan Söyler Sokak ile birleşen Çaybağı 40-50 yıl öncesinde şehrin en önemli mesire yeri idi. Yakın zamana kadar şehir halkı hıdırellez buraya kutlar, alan insanlarla dolar taşardı. Adı geçen sokaktaki Tekkeş/Tekkeşin Baba Mescidi de XV. yy.'ın önemli yapılarındandı¹⁰¹.

Şehrin kuzeydoğu yönündeki rabat alanları muhtemelen bugünkü hapishane çevresinden başlayıp, Lâle Bağları'na kadar uzanıyordu; Yakın zaman kadar doğu yönündeki Yaka Bağ, Çipkilik, Kalınlar (Kalanlar), Lâle Bağları gibi yerleşim alanları şehir merkezindeki en verimli tarım alanlarıydı. Selçuklu döneminden kalan Ulu Camii, Melik Mahmûd Gazî Hangâhı (Darphane), Babâ Yusûf Hakîkî Zaviyesi gibi yapıların bağ-bahçe, tarla gibi bildiğimiz

¹⁰⁰ B. Deniz, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁰¹ B. Deniz, *a.g.e.*, s. 45.

Aksaray Kalesi

vakıf arsalarının büyük bir kısmı bu alanlarda yer almaktaydı¹⁰². Günümüzde tüm bu yerler evlerle doldurulmuştur. Rabat özelliği tamamen ortadan kalkmıştır.

50-60 yıl öncesine kadar Yaka Bağ'da tarihi eser yoktu. Ancak, şehri Hasas (Haşaş: lâle. Tatarca) Mahallesi ve Kızıl Minare/Eğri Minare üzerinden Kızılca Mahalle'ye (Kızıl: kırmızı -eski Türkçe) bağlayan Baş Köprü'den (Debbağlar Köprüsü-Büyük Bölcek Mahallesi Köprüsü) başlayarak Bayram Tepesi ve Bedir Muhtar Mezarlığı'na buradan da Ervah Mezarlığı üzerinden Lâle Bağları'na kadar uzanan alanda çok sayıda tarihi eser vardır: Eski Cumhuriyet İlkokulu yakınlarında olduğu bilinen Taciye Medresesi, (XIII. yy), Siraciyye Medresesi (XIII. yy.), Şifahane Mahallesi'ndeki Şifahane (XIII. yy.), Melik Mahmûd Gâzi Hangâhı (XIII. yy.), Babâ Yusûf Hakîkî Zaviyesi ve Türbesi (XV. yy.), Muzafferiye Medresesi, Coğlakı Mahallesi'ndeki, Dar-el Hadis, Hüsamiyye Medresesi (XIII. yy.), Gündoğdu Mahallesi'ndeki Necmeddin-i Suğra Mezarlığı (XIII. yy.) Kalınlar Mahallesine giden yol üzerinde iken 1930'lu yıllarda ortadan kaldırılan, Anadolu'nun en erken tarihli Selçuklu Dönemi türbesi olan anonim iki türbe (XII. yy), Kalınlar Mahallesi Köprüsü (XIII. yy.) ile, içerisinde Selçuklu dönemi türbe ve zaviyeli bir cami ile Hacılar Hanı diye bilinen bir kervansaray ve çok sayıda Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemi mezarlarının yer aldığı Ervah Kabristanlığı'nda çok sayıda tarihi eser vardır. 1974 yılında belediye tarafından iş makinalarıyla yapılan mezarlık düzenlemesinde bu eserlerin nerdeyse tamamı ortadan kaldırılmıştır. Bugünkü gibi, Kalanlar Mahallesi ile Bedir Muhtar Mezarlığı ve Ervah Mezarlığı şehrin dışında Rabat bölümündeydi. Ama Kızılca Mahalle, Coğlakı ve Gündoğdu Mahalleleri ile buralardaki yapılar dış kale /Şahristan içinde yer almaktaydı

Yine, Selçuklu ve Osmanlı döneminde Rabad içinde kalan Hashas Mahallesi isim ve konum itibariyle önemli bir değere sahiptir: Muhtemelen Selçuklu döneminin Has Bahçesi (hükümdarın av bahçesi) burada yer alıyordu. Tarihi kaynaklarda II. Kılıçasla'nın şehrin en yüksek yerine de bir av köşkü yaptırdığı ve avlanmak için zaman zaman Konya'dan buraya geldiği ya da Konya dan Kayseri'ye giderken burada kaldığı söylenir. 50-60 yıl öncesine kadar Hashas

¹⁰² Aksaray'ın nüfus yapısı ve mahalleri hakkında bkz. F. N. Uzluk., *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara, 1958; D. Yörük, *a. g. e.*, s. 237-280.

Bekir Deniz

Mahallesi şehrin en uzak yeri idi. Tamamen kavak ağaçları ve bitkilerle kaplıydı. Halk arasında bu ağaçlık alan Kara Orman diye bilinirdi. Kara Orman'ın sonunda da Yaka Bağ (şehrin bağları) yer alırdı.

Aksaray bugün Kayseri-Konya, Ankara-Çukurova yolları kavşağında kalan bir şehirdir. Muhtemelen Selçuklu döneminde de, bugünkü gibi, ekonomik ve stratejik bakımdan, özellikle de Çukurova, Doğu ve Batı Anadolu Bölgesi'nin yol kavşağı üzerinde yer almasından dolayı önemli bir merkezdi. Özellikle Sultan II. Kılıçaslan'ın şehre önem vermesi nedeniyle bugün iç kale ve iç kale ile dış kale arasında kalan saray, köşk, cami, imaret, medrese, türbe, köprü vb. yapıları inşa ettirmesi ve kendisinin de burada ölmesi, iç organları veya cenazesinin buraya gömülmesi ya da adına burada bir türbe yaptırılması gibi nedenlerle hep önemli bir şehir olarak kalmıştır.

Şehir bu özelliklerini Erken Osmanlı döneminde de korumuş, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u feth etmesinden sonra hem şehirdeki Karamanoğlu taraftarlığını azaltmak, hem de İstanbul'un Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması için şehirden pek çok alim, ulema, tüccar vb. insanların İstanbul'a yerleştirilmesi ve orada Aksaray isimli bir mahalle kurulması şehrin o dönemlerde fikir hayatı (eğitim) ve ekonomik açıdan iyi bir durumda olduğuna işaret etmektedir.

Şehir XVI. yy.' dan sonra eski önemini yitirmeye başlamıştır. Melik Mahmûd Gazî Hangâhî (Darphane), Babâ Yusûf Hakîkî Külliyesi vb. pek çok tarihi eserin o yıllarda terk edilmesi şehrin bakımsız kaldığını göstermektedir. Üstelik Selçuklu döneminde iç kale ve çevresiyle, bugün şehrin doğu tarafında bulunan ve dış kale sınırlarında kalan Kalınlar (Kalanlar) Mahallesi ve Ervah Kabristanlığı (bugünkü Kurtuluş Mahallesi) yönünde gelişmesine rağmen, Osmanlı döneminde gelişme batı ve güney yönüne doğru kaymış, Cumhuriyet yıllarının başlarında da iç ve dış kalede bulunan pek çok yapı, eskiyi hafızalardan silmek ve ortadan kaldırmak amacıyla, dönemin belediyelerince bilerek yok edilmiş; Selçuklu döneminde yapılan II. Kılıçaslan Hanı (eski yağ pazarı) dahil, Zinciriye Medresesi, II. Kılıçaslan tarafından yaptırılmış olabileceği merhum İbrahim Hakkı Konyalı tarafından iddia edilen Şifahane, II. Kılıçaslan Hamamı, Melik Mahmûd Gazî Hangâhî, Beramuniye Medresesi, Cedidiyye Medresesi, Hüsamiye Medresesi, Dar-ül Hadis,

Aksaray Kalesi

Ervah Kabristanlığının Kalınlar Mahallesi yönündeki XII. yy.'dan kaldığı kabul edilen isimsiz iki türbe, Hasas (Haşaş) Baba Türbesi, Çaputçu Baba Türbesi gibi çok sayıdaki türbe ve Selçuklu döneminden kalma Sinne Çayırı Mezarlığı (Sin: Mezar. Frs.), Üçler Mezarlığı vb. mezarlıklar ortadan kaldırılmış; zamana direnen pek çok yapı da o yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce halka satılmış ya da yıkılmış, 1930-40 senelerinde dönemin belediyesince bu yapıların tuğla veya taş malzemeleriyle hapishane, buğday pazarı (eski buğday pazarı-otobüs garajı) vb. yapılar inşa edilmiştir (Foto.7-14).

Ervah Kabristanlığı'nın üst tarafındaki, II. Kılıçaslan Köşkü (döneminde belki de av köşkü idi) ve çevresi 1970 yıllarında bile içinden ve çevresinden Selçuklu dönemi çini ve seramik parçalarının çıktığı yerd. Ta ki 1974 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Kırk Kızlar Türbesi tamir ettirilirken güya yapı açığa çıkartılmış, içindeki tüm toprak dolgusu dışarı atılarak saray-köşk'ün tarihi yok edilmiştir. Aksaray'da kazı yaptığımız 1990 yıllarında, öğrencilerimizle birlikte söz konusu köşkün etrafındaki toprak yığıntıları arasından çok sayıda XIII. yy. çini ve seramik parçası bulmuştuk. Bu da devrinde muhtemelen yapının iç ve dışının çinilerle süslü olduğuna işaret etmektedir.

Şehir dışında Aksaray'a bağlı köylerde gerçekten kale olarak yapılmış ya da kayalara oyulmuş ve kale diye adlandırılan kalelerin sayısı da fazladır: Bu türden kaleler genellikle Hasan Dağı çevresi ile halk arasında Ekecik Köyleri diye anılan Aksaray Kayseri yolu güzergâhında ve Aksaray-Ankara yolu güzergâhında (Bayıraltı Köyleri) (Ankara yönünden gelen ipek yolu) toplanmıştır. Aksaray-Adana yolu üzerinde, Taşpınar Kasabası yakınlarındaki Tavşanlı Kale, buradan yaklaşık 20-25 km. uzaklıkta, Adana yönünde, Keçikalesi Köyü sınırlarındaki Keçi Kalesi, Aksaray-Nevşehir yolu üzerinden, Aksaray'ı Ortaköy İlçesine bağlayan yol üzerinde (Aksaray'a 30-35 km. uzaklıkta) Kalebalta Köyü Kalesi (Eyüb Hisar) bunlara örnektir. Kaynaklarda Selçuklu dönemine bağlanan bu kaleler içinde özellikle Kerimüddin Mahmûd Aksarayî'nin anlatımlarında Aksaray ve çevresinin Moğollar tarafından istila edildiği dönemler anlatılırken (H. 1243-47) Eyüb Hisar'ın adından sıkça söz edilir¹⁰³.

¹⁰³ Geniş bilgi için bkz. Kerimüddîn Mahmud Aksarayî (Çev. O. Turan), *Müsâmeret-ül-Ahbâr*, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, III. Seri-No:1, Ankara, 1944; İ. H. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, c. I, s.1063, 1067.

Sonuç

Şehrin ortasındaki İlk Çağlardan kalma yığma bir tepe üzerine (höyük) inşa edilen Aksaray Kalesi (muhtemelen çevresine göre yüksek olduğu için burası iç kale idi), yerel tarihçilerin ifadelerine göre XX. yy. başlarında kısmen sağlam vaziyetteydi. Evliya Çelebi'nin anlatımlarında altı tane kapısının bulunduğu ifade edilen kapılardan 1927 yıllarında üç tanesinin varlığı ve yeri bilinmektedir. 1950'li yıllarda bazı kalıntıları mevcuttu. Gençlik çağlarımızın geçtiği 1970'li yıllarda biz de kaynaklarda yayınlanan bu kalıntıları görmüştük (Foto. 2-7). Ne var ki Cumhuriyet'in ilan edildiği yıllarda, belki de geçmişin izlerini silmek için Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Melik Mahmûd Gazî Hangâhı, Leyla Hatun Camii, Kurşunlu Camii, Hasas-Haşaş Baba Türbesi gibi tarihi eserler halka satılmış, üzerlerine ev ya da başka yapıların inşa edildiği bu eserlerin bir kısmı daha sonrasında satın alanlarca yeniden Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne hibe edilmiş, büyük bir kısmı da gördüğü ilgisizlik ve bakımsızlıktan dolayı yıkılmış, hatta 1990 yıllarında, bütün itirazlarımıza rağmen, üzerinde kazı yaptığımız Melik Mahmûd Gazi Hangâhı'nın arazisinin bir kısmı devrin Belediyesince bitişik arazi sahiplerine, Belediye Başkan yardımcısını yerine götürüp "bak burası türbe, sakın buraya yapılaşma izni vermeyin" diye yalvardığımız Çaput Baba Türbesi'nin de tamamı dönemin Belediyesi tarafından, bugün üzerinde apartmanların yer aldığı arazi sahiplerine satılmış ve yerlerine yeni binalar yapılmıştır.

Yakın geçmişte Aksaray'da tarihi yapılara karşı duyulan ilgisizlik ve en önemlisi de bilinçsizlikten yıkılan tarihi eserler, bugün de, gerek iç kale gerekse de dış kaleyi süsleyen tarihi eserler kötü şehircilik anlayışı, bakımsızlık ve ilgisizlikten dolayı yıkılmaya devam etmektedir. Selçuklu Mezarlığı olan Sinne Çayırı üzerinde inşa edilen buğday depoları da (silo) tamamen ortadan kaldırılmıştır. Muhtemelen yerine, bitişikindeki "ikiz AVM'ler" gibi yeni AVM'ler yapılacaktır. Kale'nin günümüze gelebilen tek kalıntısı olan Cumhuriyet İlköğretim Okulu karşısındaki kale temelleri bile çöplük halindedir. Maalesef, geçmişin şehir kimliği; Ak-Saray'ı ve Aksaray Kalesi yok edilmiş, hafızalardan silinmiştir...Belediyenin hazırladığı yeni İmar planında kale izlerinin yerleri dahi yoktur.

Kaynaklar

- Bilgiç, Emin., “Anadolu’nun İlk yazılı kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler”, *Bellekten*, C. X, S. 39, Ankara, 1946, s. 381-423.
- Cemil, A., *Konya*, Resimli Gazete Matbaası, İstanbul, 1932.
- Charles Texier (Çev. Ali Suat), *Küçük Asya*. C. 3, İstanbul, 1340.
- Çetintürk, E. Nihal., *Aksaray (Niğde) ve Çevresindeki Türk Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Sanatları ve Mimarisi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.
- Darkot, Besim., “Aksaray Maddesi” *İslam Ansiklopedisi*, C.1 s. 274.
- Deniz, Bekir., *Aksaray ve Çevresindeki Türk Devri Yapıları Rehberi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Kürsüsü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, C. I, (Metin), C. II (Fotoğraf ve planlar), Ankara, 1976.
- Eldem, Halil Ethem., *Kayseri’ye Şehri Mebani İslamiye ve Kitabeleri*, İstanbul, 1934.
- Eldem, Halil Ethem., *Niğde Klavuzu*, İstanbul, 1936.
- Erdmann, Kurt., “Sarayıbauten Des Dereiz Ehnten und Vierzhten Jahrhun Dert in Anatolien”, *Ars Orientalis*, Volume:III, 1959, pp. 77- 94.
- Evliya Çelebi (Çev. Zuhuri Danışman), *Seyahatname*, C.V, İstanbul, 1970, s.72.
- Evliya Çelebi (Hazırlayan: Dr. Mümin Çevik), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, C.III, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 1404.*
- Gabriel, Albert (Çev. A. A. Tütenk), *Niğde Tarihi*, Ankara, 1962.
- Galanti, Avram., *Niğde ve Bor Tarihi*, İstanbul, 1951.
- Hamzakadı, Mehmet., “Aksarayın Tarihi ve Turistik Durumları”, *Devrim* (Aksaray Öğretmenler Derneği, Aksaray Özel Sayısı), Mart 1965, s. 2.
- Hamzakadı, Mehmet., “Tarihi yönden Aksaray”, *Hasandağı Gazetesi*, 20 Temmuz 1966, S.9, 10, 27.
- Hamzakadı, Mehmet., “Aksaray’da Medfun Meşhurlar ve Türbeleri”, *Hasan Dağı Gazetesi*, Yıl:1966, Sayı: 39.
- İbn-i Bibi (Çev. M. Nuri Gençosman), *Anadolu Selçuklu Tarihi*, Ankara, 1941.
- İbn Batuta (Çev. İsmet Parmaksızoğlu), *İbn Batuta Seyehatnamesinden Seçmeler*, İstanbul, 1971.
- Kerimüddîn Mahmud Aksarayî (Çev.M. Nuri Gencosman), *Selçukî Devletleri Tarihi*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Anadolu Selçukîleri Gününde Tarih Bitikleri. 2, Ankara, 1943.

- Kerimüddîn Mahmud Aksarayî (Çev. O.Turan), *Müsâmeret-ül-Ahbâr*, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, III. Seri-No:1, Ankara, 1944.
- Kılış, Hüseyin Hüsni., *Anadolu Selçuklularından Kayseri ve Civarını İlgilendiren Notlar*, Kayseri, 1939.
- Konyalı İbrahim Hakkı., *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, İstanbul, 1964.
- Konyalı, İbrahim Hakkı., *Abideleri ve Kitabeleri ile Şereflikoçhisar Tarihi*, İstanbul, 1971.
- Konyalı, İ. H., *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, C. I, İstanbul, 1974.
- Konyalı, İbrahim Hakkı "Aksaray Ulu Cami", *Vakıflar Dergisi*, C. X, Ankara, 2006, (Tıpkı Basım), s. 273-288.
- Muallim Hüsni., *Hasan Dağında İlmi Bir Cevlan ve Aksaray'ın Tarihçesiyle Asar-ı Atıkası*, Aksaray Vilayet Matbaası, 1928.
- Niğde İl Yıllığı*, Ankara, 1967.
- Niğde İl Yıllığı*, Ankara, 1973.
- Oral, M. Zeki., "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, C. V. Ankara, 1962, s. 223-240.
- Oral, M. Zeki., "Anadolu da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, C. V, Ankara, 1962, s. 23-77.
- Mehmet Önder., *Efsane ve Hikayeleri İle Anadolu Şehir Adları*, Ankara, 1969.
- Önder, Mehmet., *Şehirden Şehire (Efsaneler, Destanlar, Hikayeler)*, Yapı Kredi Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1972.
- Özcan, Okan., *Aksaray Selçuklu Eserleri*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, Eylül 1970.
- Öztuna, Yılmaz., *Türkiye Tarihi*, C.2, İstanbul, 1964.
- Öztuna, Yılmaz., *Vilayetlerimizin Tarihi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1968.
- Stanley, Lena-Poole (Çev. Eldem Halil Ethem)., *Düvel-i İslamiye*, İstanbul, 1927.
- Sümer, Faruk., "Anadoluda Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C.1, 1969, s. 1-147.
- Tezcan, Burhan., "Aksaray Çevresinde Derlenen Eserler", *Bellekten*, C. XX11, S.88, s. 517-526.
- Turan, Osman., "Selçuklu Devri Vakfiyeleri-III (Celalettin Karatay Vakfı ve Vakfiyeleri)", *Bellekten*. CXIII, 1948, S. 45, s. 17-170.
- Tüzün, Oğuz Demir., *Aksaray'ın Vilayet Yapılması için T.B.M.M' ne Sunulan Kanun Teklifi İçin Hazırlanan Rapor*, Ankara,1964.

Aksaray Kalesi

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı-Rıdvan, Nafiz., *Anadolu Türk Tarihi Tetkikatinden Sivas Şehri*, İstanbul, 1964.

Uzluk, Feridun Nafiz., *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi-III*, Ankara, 1952.

Ülkütaşır, M. Şakir., "Anadolu Selçuklu Vezirlerinden Muinüddin Süleyman Pervane", *Türk Kültürü*, S.103, Mayıs 1971, s. 610-613.

Yalçın, Osman., *Niğde*, İstanbul, 1970.

Yinanç M. H., "Anonim Tarihi Alî Selçuk", *Tarih Semineri Dergisi*, 1937.

Yörük, Doğan., *XVI .yy.'da Aksaray Sancağı (1400-1584)*, Tablet Kitabevi Yayını, Konya, 2005.

FOTOĞRAF VE ŞEKİLLER

Foto.1- Aksaray, İç kale'den görünüş, 1940-1950 yıllarına ait, (Çapan Tekeli'den. b. deniz, 1979).

Foto.2- Aksaray, İç Kalede kale duvar izleri, İ. H. Konyalı arşivinden (M. Fırat Gül'den).

Foto.3- Aksaray, İç Kalede kale duvar izleri, İ. H. Konyalı arşivinden (M. Fırat Gül'den).

Aksaray Kalesi

Foto.4- Aksaray, İç Kalede evlerin temellerinde kale duvarı izleri, İ. H. Konyalı'dan.

Foto.5- Aksaray, Dere Mahallesi, sonradan kale sur duvarı üzerine inşa edilen beton merdivenler. b. deniz, 1975.

Foto.6- Aksaray, Dere Mahallesi, bugüne gelebilen kale sur duvarı kalıntıları, b. deniz, 2015.

Foto.7- Aksaray, İç Kalede yer alan Selçuklu dönemine ait arasta üzerine inşa edilen, 1970 yıllarında yanan, eski belediye binası, 1950-60 yıllarına ait, Çapan Tekeli'den. b. deniz, 1979.

Aksaray Kalesi

Foto.8- Aksaray, dış kalede yer alan Şifahane'nin duvar izleri, b. deniz, 1970.

Foto.9- Aksaray, İç Kalede yer alan Ulu Camii, H. 1402-1463 tarihli, b. deniz. 2015.

Foto.10- Aksaray, İç Kalede yer alan Ulu Camii duvarındaki devşirme malzemeler, b. deniz. 1990.

Foto.11- Aksaray, İç Kalede yer alan Ulu Camii önündeki buğday pazarı (bugünkü park alanı), sol yanda Çorakçıların Hanı, sağ yanda Ekeciğin Hanı (geç dönem), arka planda da hükümet binaları görünmektedir. Çapan Tekeli'den. b. deniz. 1979.

Aksaray Kalesi

Foto.12- Aksaray, iç kale dışında kalan Zinciriye Medresesi ve Eski Hamam'ın havadan görünüşü (internette).

Foto.13- Aksaray, dış kalede yer alan Melik Mahmûd Gâzi Hangâhı (Darphane) ve Baba Yusuf Hakikî Türbesi, b. deniz, 1995.

Foto.14- Aksaray, dış kalede yer alan Ulurmak üzerindeki, Selçuklu dönemine ait Hasas Mahallesi Köprüsü ve Eğri Minare'nin, genel görünüşü, b. deniz, 2010.

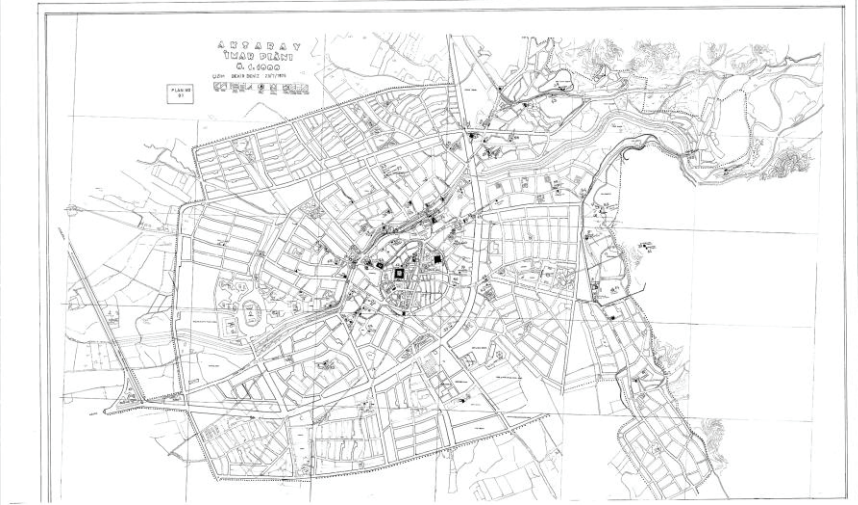
ŞEKİLLER

İç kale (Kunedaz), Dış Kale (şahristan-ahmedek), Rabad

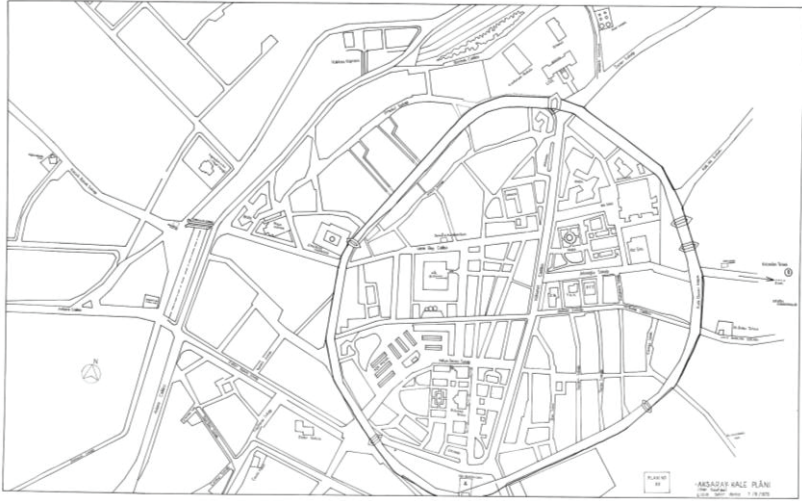

Şek.1- Kalesi olan Türk-İslam şehirlerinin kale düzenini gösteren örnek çizim. b. deniz

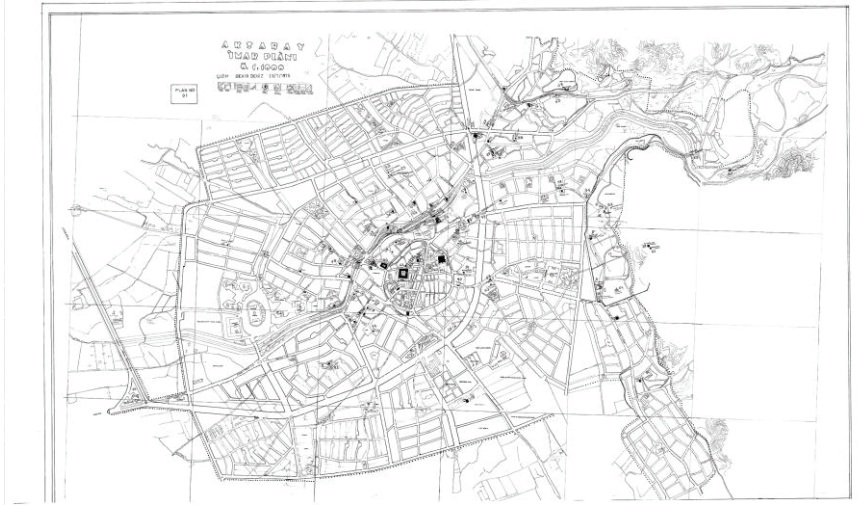
Aksaray Kalesi

Şek.2- Aksaray, imar plânı (Aksaray Şoförler Cemiyeti'nden), çizim: b. deniz. 1975.

Şek.3- Aksaray, kale plânı (Aksaray Şoförler Cemiyeti'nden), çizim: b. deniz. 1975.

Şek.4- Aksaray, imar plâni üzerinde kalenin, iç kale, ve dış kaledeki tarihi eserlerin yerleşim plâni (ilavelerle), çizim ve ilaveler: b. deniz. 1975.